

TOJIK XALQI ETNOLOGIYASI

Nabiyeva Sabrina Mirshodovna

Osiyo xalqaro universiteti tarix yo'nalishi talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10876849>

Annotatsiya. Ushbu maqolada tojik xalqining kelib chiqishi, ularning e'tiqod qilgan dini va mazhabi haqida ma'lumotlar yoritib berilgan. Tojik xalqining madaniyati, urf-odatlarini, kiyim-kechalarining tuzilishi ochib berilgan. Alohida davlat bo'lish bosqichida "Tojikiston Respublikasi" nomining olinishi.

Kalit so'zlar: Dialekt, hanafiy mazhablar, xalq mifologiyasi, muqaddas olov, hunarmandchilik, kurtayi kiftan, Tojikiston ASSR, oktyabr to'ntarishi, suniylik.

ETHNOLOGY OF THE TAJIK PEOPLE

Abstract. This article provides information about the origin of the Tajik people, their religion and sect. The structure of Tajik people's culture, customs, and clothing is revealed. Taking the name "Republic of Tajikistan" at the stage of becoming a separate state.

Key words: Dialect, Hanafi sects, folk mythology, sacred fire, crafts, kurtai kiftan, Tajikistan ASSR, October coup, artificiality.

ЭТНОЛОГИЯ ТАДЖИКСКОГО НАРОДА

Аннотация. В данной статье представлены сведения о происхождении таджикского народа, его религии и секты. Раскрыта структура культуры, обычаев и одежды таджикского народа. Принятие названия «Республика Таджикистан» на этапе становления отдельного государства.

Ключевые слова: Диалект, ханафитские секты, народная мифология, священный огонь, ремесла, куртай кифтан, Таджикская АССР, Октябрьский переворот, искусственность.

O'rta Osiyo, jumladan, hozirgi Tojikiston hududidan so'nggi paleolit davriga oid qurollar topilgan.

Qadimda Baqgriya davlati vujudga keddi. Keyinchalik Tojikiston hududida Ahamoniylar hukmronligi o'rnatildi. 329-yilda makedoniyalik Aleksandr Makedonskiy qo'shinlari bostirib keldi, xalq unga qattiq qarshilik ko'rsatdi. Natijada Tojikiston hududining bir qismi Salavkiylar davlati tarkibiga, so'ng hududning aksariyat qismi Yunon-Baqgriya podsholigi tarkibiga kirdi.

Kushon imperiyasi davrida yirik sug'orish kanallari qurildi, shaharsozlik, hunarmandchilik yuqori darajaga ko'tarildi, ayniqsa, qo'shni mamlakatlar bilan savdosotiq va ijtimoiy aloqalar rivojlana bordi. Yunon yozuvi asosida kushon yozuvi paydo bo'ldi.

V – VI asrlarda O'rta Osiyoning sharqiy qismini ko'chmanchi xioniy qabilalari, so'ngra eftaliylar egallab oldi. VI asr 2-yarmida Tojikiston hududi Turk xoqonligi tarkibiga qo'shib olindi.

X asr o'rtalarida arablar bostirib kelishi natijasida islom dini joriy qilina boshlandi. IX- X asrlarda Tojikiston hududi Tohiriylar va Somoniylar davlati tarkibida, IX- XIII asrlarda G'aznaviylar, Qoraxoniylar, G'uriylar, Qoraxitoylar, Xorazmshohlar davlatlari tarkibida bo'lgan Tojikiston hududiga bostirib kirgan Chingizxon qo'shinlari (1219—21) aholining qattiq qarshiligiga duch keldi. (Xo'jandda Temur Malik boshchiligidagi xalq qarshiligi va boshqa).

Mo'g'ullar istilosi iqtisodiy-ijtimoiy va madaniy hayotga jiddiy zarar yetkazdi.

XIV asrning 2-yarmiga kelib, xo‘jalik qaytadan tiklana boshladi. Tojikiston hududi bu davrda Amir Temur va Temuriylar, XVI asrda esa Shayboniylar saltanati tarkibida bo‘ldi. So‘ngra Buxoro amirligi qo‘l ostiga o‘tib, XIX asrning boshlarida Buxoro amirligi va Qo‘qon xonligi o‘rtasida taqsimlandi. XIX asrning 2-yarmida podsho Rossiyasi tomonidan zabt etildi. Rossiyada Oktyabr to‘ntarishi (1917) dan so‘ng aholining jiddiy qarshiligiga (Ibrohimbek, Eshon Sulton, Davlatmandbiy, Fuzayl Maxsumlar boshchiligida) qaramasdan, Tojikiston bolsheviklar tomonidan bosib olindi. 1917-yil noyabr — 1918-yil fevralda Shimoliy Tojikistonda sho‘ro hokimiyati o‘rnatildi va u Turkiston ASSR tarkibiga kirgan. Tojikistonning qolgan hududi Buxoro amirligi tarkibida bo‘ldi. 1920-yil Buxoro bosqinidan keyin BXSRS tashkil etildi. 1924-yil O‘rta Osiyo respublikalarini “milliy davlat chegaralanishi” deb atalgan bo‘lib tashlash natijasida Tojikiston O‘zbekiston SSR tarkibida muxtor respublika, 1929-yil esa SSSR tarkibida ittifoqdosh respublikaga aylantirildi. 1991-yil 9-sentyabrda mustaqillik to‘g‘risida deklaratsiya e‘lon qilindi va “Tojikiston Respublikasi” nomi tasdiqlandi. Ittifoq tugatilib, Tojikiston 1991-yil sentyabrda mustaqillikka erishgach, turli etnik, diniy va mahalliy urug‘ aymoqchilik guruhleri o‘rtasida qurolli to‘qnashuvlar boshlandi, bu esa mamlakat siyosiy hayotida beqarorlikka olib keldi.

Nihoyat, 1997-yilda o‘zaro muxolif kuchlar milliy murosaga kelib, tinchlik o‘rnatildi.

Tojikiston — 1992-yildan BMT a‘zosi. O‘zbekiston Respublikasi suverenitetini 1992-yil 6-yanvarda tan olgan va o‘sha yil 1-oktyabrda diplomatiya munosabatlari o‘rnatgan.

Milliy bayrami — 9-sentyabr — Mustaqillik kuni (1991).

“Tojik” etnonimi o‘rta forscha “arab” deb tarjima qilingan “tazig” so‘zining kelib chiqishi bilan bog‘liq. Tojiklar eroniy xalqlardan biri bo‘lib fors-tojik kontinuumining turli lahjalarida gaplashadi va hozirgi Afg‘oniston, Tojikiston, O‘zbekiston, Qirg‘iziston hamda Pokistonda joylashgan hozirgi Eronning sharqi va shimoli-sharqidagi hududlarda istiqomat qiladi. Eron dunyosining sharqida so‘g‘dcha “tozik” so‘zi jihod bayrog‘i ostida u yerga bostirib kirgan xalifalik qo‘shinlarini nazarda tutgan. O‘rta Osiyoni bosib olgan qoraxoniylar turklari o‘troq bo‘lgan Eron aholisini belgilashda “tejik” so‘zini keng qo‘llashgan. Eron dunyosining narigi chekkasida “tejik” arman tilida barcha musulmonlarga berilgan nom bo‘lgan. Tojiklar fors-tojik kontinuumining turli lahjalarida, tojik va dari (afg‘on-fors) tillarida gaplashadi. 20-asrgacha tojiklarning adabiy tili Erondagi forslar tili bilan bir xil bo‘lib, “forscha” yoki “sud”, saroy tili deb atalgan. Tojik tilida 50 dan ortiq dialekt mavjud bo‘lib, ular to‘rtta asosiy guruhga bo‘lingan²:

Arablar istilosi davridan boshlab O‘rta Osiyo tojiklarining asosiy dini sunniylik islom hisoblanadi.

Bugungi kunda aholining ko‘pchiligi hanafiy mazhabidagi sunniylardir. Markaziy Osiyoda oz sonli shia jamoalari mavjud. Afg‘oniston g‘arbidagi forslar alohida guruhdir. Asosan, bular Pomir xalqlaridan keyin islom diniga e‘tiqod qiluvchi Pomir tojiklari va shialaridir. Tojiklarning an‘anaviy e‘tiqodida zardushtiylik va qadimgi eronlik e‘tiqodlari keng namoyon bo‘lgan. Xalq mifologiyasida madaniy qahramon, tojik xalqining ajdodi “Bobo dehqon” muhim o‘rin tutadi. IX-

X asrlarda Somoniylar davlatining tashkil topishi bilan tojiklarning etnik o'zagingining shakllanish jarayoni ham yakunlandi.

Tojik xalqini xo'jalik mahsuloti qadimdan asosan, sun'iy sug'orishga asoslangan dehqonchilik va bog'dorchilik hisoblanib, chorvachilik ham muhim rol o'ynagan. Shuningdek, hunarmandchilikning yog'och o'ymakorligi, ganchkorlik hamda kashtachilik turlari keng rivojlangan. Yer haydash uchun sipor va omoch ishlatilgan, shuningdek, qo'sh ho'kiz bilan ham yer haydalgan. Haydalgan yerni mola bilan tekislanib, go'ng, kul, to'kilgan barg va loyqa o'g'itlangan. Ayrim hududlarda esa, devor tuprog'i, guvola va paxsa o'g'it sifatida ishlatilgan.

Tojiklar tomonidan qadimgi ardoqlanib kelinayotgan nafis hunar turlaridan biri naqqoshlik va zargarlik hisoblanadi Naqqoshlik san'atining xilma-xil turlari rivojlanib kelgan. Tojik ayollari kashta tikish hunarini ham mukammal bo'lgan. Xususan, Samarqand va Buxoroda tojik kashtachilarining mahoratiga teng keladigani bo'lmagan. Buxoro amiri saroyida baxmalga zar tikish bilan mashg'ul bo'lgan bir guruh zargarlar ishlagan. Zarbof to'n va do'ppi tikishning xilma-xil usullari qo'llanilgan.

Tojik erkaklarining yozgi kiyimi ko'ylak, shalvar, chupon, belbog' va do'ppidan iborat.

Erkaklarning ko'yilagi kurtayi kiftan. Ayollar ko'yilagi yenglari torroq va kaltaroq bo'lgan.

Ularni ko'yilagini old qismi yumaloq kesilgan. Kurtayi yaxtagi deb ataladigan xili ham bo'lgan. Tojik ayollarining kiyim-kechagi turli xil bichimda bo'lib, yashash joyiga qarab har xil matodan turli ko'rinishda tikiladi. Oyoq kiyimi maxsi, uchli kalish, tuflidan iborat. Sovuq kunlari xilma-xil rangli ipdan qo'lda to'qilgan paypoq jurob kiyishgan³ ' 292.

Bugungi kunda tojikistonliklarning aksariyati shahar kiyimida yurishadi, lekin milliy liboslar saqlanib qolgan. Ayniqsa, qishloq ayollari orasida talab katta. Ayollar ichki va ustki kiyim vazifasini bajaruvchi ko'ylak (kurta), "ezor" yoki "poytsoma" shimlari, "tsoma" ko'rpali xalat, "rumol" ro'mol kiyganlar. So'nggi yillarda viloyat markazlarida kamzul kiyiladi – bel qismi toraygan palto shaklidagi ustki kiyim. Halatlar kesilgan erkaklarnikiga o'xshaydi. Ro'mollar oq muslin, fabrika, trikotaj, yarim jun, ipakdan kiyiladi. Odatda sharflar katta, diagonal katlanmish, boshning ustiga tashlanadi, uchlari orqaga tashlanadi. Yosh ayollar ko'pincha peshonalarini yopadilar, uchlarni boshlarining orqa qismiga bog'laydilar. So'nggi paytlarda tojik ayollari do'ppi (totsi) kiyib yurishgan².

Tojiklarning milliy taomlari dunyodagi eng qadimgi taomlardan biridir. Mahsulotlar assortimenti va taom turlari bo'yicha o'zbek va fors oshxonalariga unga eng yaqin. Tojik xalqining oshpazlik san'ati boy tarix ta'sirida shakllangan. Mintaqaga qarab oziq-ovqat tayyorlash va iste'mol qilish uchun turli usullar qo'llaniladi. Ilgari taomlar tabiiy, geografik sharoitlar, odamlarning ijtimoiy mavqeiga ko'ra farq qilar edi.

Tog'li hududlarda ovqatlanishning asosini yassi pishiriqlar (non), sut mahsulotlari, quruq pishloq (qurut), eritilgan sariyog', tvorog (panir), turli xil donlar va noodlar tashkil etdi.

Tekisliklarda pirojnoe, guruchli idishlar, noodle, meva, sabzavotlar va haykaltarosh manti iste'mol qilishgan. Ovqat pishirish uchun o'simlik moyi, shu jumladan paxta yog'i ishlatilgan. Ular mol go'shti, qo'zichoq, ot go'shti, echki go'shti, ko'pincha noodle, kartoshka bilan quritiladi.

Kolbasa (kazy) ot go'shtidan tayyorlanadi. Go'shtdan ko'pincha shish kabob, qovurilgan qovurdoq, kabob, to'ldirilgan karam shaxleti tayyorlanadi. Kamdan-kam hollarda stolda qush paydo bo'ladi, asosan tovuq, bedana, keklik.

REFERENCES

1. <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Tojiklar>
2. <https://goaravetisyan.ru/uz/poyavilas-tadzhikskaya-naciya-kto-takie-tadzhiki-i-otkuda-oni-poyavilis-kto/>
3. Adhamjon Ashirov «Etnologiya» o‘quv qo‘llanma (2014).
4. A.Doniyorov, A.Ashirov, O.Bo‘riyev «Markaziy Osiyo xalqlari etnologiyasi» (2020)
5. <https://enc.for.uz/wiki/Tojikiston>
6. Toshpo‘latova, S. (2024). ETHNOLINGUISTICS OF ETHNOLOGIES OF BUKHARA. *Modern Science and Research*, 3(2), 1004–1011. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/29523>
7. Toshpo‘latova, S. (2024). ETHNOLINGUISTICS. *Modern Science and Research*, 3(2), 500–507. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/29386>
8. Toshpo‘latova, S. (2024). RELIGIOUS ANTHROPOLOGY. *Modern Science and Research*, 3(1), 504–510. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/28281>
9. Shakhnoza Shuhratovna, T. (2023). M. S. ANDREYEV’S WAY OF LIFE. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(10), 655–659. Retrieved from <https://grnjournal.us/index.php/STEM/article/view/2280>
10. Toshpolatova Shakhnoza Shuhratovna. (2023). ETHNOLOGICAL ANALYSIS OF NATIONAL COSTUMES AND RITUALS OF TAJIKS IN THE WORKS OF M. S. ANDREYEV. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(12), 42–47. <https://doi.org/10.37547/ijhps/Volume03Issue12-08>
11. Toshpo‘latova S. (2023). M. S. ANDREYEV-SCIENTIFIC CAREER. *Modern Science and Research*, 2(12), 801–807. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/27191>
12. Sh.Sh.Toshpo‘latova, & I.N.Naimov. (2023). M.S. ANDREYEV – O’RTA OSIYO XALQLARI ETNOGRAFIYASINING YIRIK OLIMI. *Innovations in Technology and Science Education*, 2(8), 1214–1222. Retrieved from <https://humoscience.com/index.php/itse/article/view/698>
13. Toshpulatova Shakhnoza Shuhratovna. (2023). ETYMOLOGY OF TAJIK MARRIAGE CEREMONY. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(11), 17–23. <https://doi.org/10.37547/ijhps/Volume03Issue11-05>
14. Toshpo‘latova, S. S. (2023). TOJIKLAR MILLIY KIYIM-KECHAKLARI VA “BESHMORAK” MAROSIMINING ETNOLOGIK TAHLILI. *SCHOLAR*, 1(28), 395–401. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/5071>
15. Naimov, I, & Toshpo‘latova, S. . (2023). MARRIAGE CEREMONY OF TAJIKS IN THE WORK OF MIKHAIL STEPANOVICH ANDREYEV “TADJIKI DOLINI KHUF”. *International Journal of Intellectual Cultural Heritage*, 3(1), 12–16. Retrieved from <https://ihm.iscience.uz/index.php/ijich/article/view/205>
16. Toshpo‘latova, S. (2023). ETHNOLOGICAL ANALYSIS OF CALENDRIAL CALCULATION AND LENGTH MEASUREMENTS OF KHUF VALLEY TAJIKS IN

- THE RESEARCHES OF M.S. ANDREYEV. *Modern Science and Research*, 2(10), 291–299. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25092>
17. Toshpo'latova, S., & Ashurova, G. (2023). THE HISTORY AND DESCRIPTION OF THE WORK OF M. S. ANDREYEV - "ARK BUKHARI". *Modern Science and Research*, 2(9), 404–409. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24229>
18. Toshpo'latova, S. (2023). A STUDY OF THE WEDDING CEREMONY OF THE TAJIKS OF AFGHANISTAN. *Modern Science and Research*, 2(9), 84–89. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/23903>